

Конспект лекцій з Історії, культури та ідентичності України

| Онищенко Олег - КНТ-122

1. Русь-Україна (IX - перша половина XIII ст.): історія, культура, ідентичність

Централізований період давньоруської держави (IX – XI ст.) та перші київські князі.

Період раннього середньовіччя ознаменувався виникненням Давньоруської держави, а 9-11 століття стали свідками створення централізованої системи управління. У цю епоху утворилася Київська Руська держава, федерація східнослов'янських племен під керівництвом перших київських князів. Зокрема, князь Володимир Великий відіграв ключову роль у консолідації держави та прийнятті християнства у 988 році, що стало значною подією, яка вплинула на культурну та релігійну ідентичність Русі-України.

Період феодальної роздробленості (XI – XIII ст.) та її наслідки.

Наступні століття, з 11 по 13, характеризувалися феодальною роздробленістю, коли централізована влада Київської Русі почала занепадати. Ця фрагментація призвела до появи численних князівств з окремими правителями, що сприяло політичній нестабільності та регіональним відмінностям у культурі. Наслідки цього періоду децентралізації заклали основу для різноманітного культурного ландшафту України та її подальшого історичного розвитку.

Монголо-татарське нашествя середини XIII ст.

Переломний момент в історії Русі-України стався в середині 13 століття з монголо-татарською навалою. Монгольське завоювання на чолі з ханом Батием у 1240 році принесло значні потрясіння та занепад регіону. Це вторгнення не лише вплинуло на політичні структури, але й залишило довготривалий відбиток на культурній та соціальній структурі Русі-України. Монголо-татарське панування запровадило нові адміністративні практики та вплинуло на мистецькі форми самовираження, сприяючи складній взаємодії культурних впливів у цей період.

Культура Київської Русі (IX – XIII ст.)

Культурне багатство Київської Русі охоплювало 9-13 століття і включало різноманітні мистецькі, архітектурні та літературні досягнення. Знакові споруди, такі як Софійський

собор у Києві, та розвиток старослов'янської мови як писемності свідчили про яскравість культурного ландшафту. Література процвітала завдяки таким творам, як "Слово о полку Ігоревім", що дають уявлення про цінності та прагнення суспільства. Витончене мистецтво та архітектура цієї епохи продовжують залишатися невід'ємними елементами розуміння історичної та культурної ідентичності Русі-України.

Зародження цивілізаційної ідентичності княжої Русі-України.

У міру того, як феодална роздробленість вщухала, і на тлі викликів монголо-татарського панування виникла особлива цивілізаційна ідентичність княжої Русі-України. Ця ідентичність була сформована шляхом злиття візантійських, монгольських та місцевих культурних елементів. Стійкість населення перед обличчям зовнішнього тиску сприяла формуванню унікальної ідентичності, яка заклала основу для подальшого історичного розвитку. Взаємодія культурних, релігійних і політичних чинників у цей період сформувала підґрунтя того, що згодом перетвориться на багатогранну ідентичність України, зберігаючи сутність її історичного коріння.

2. Запорозька Січ. Феномен «запорозької» ідентичності (XV – середина XVII ст.)

Проблема походження запорозького козацтва та перших Січей.

Походження запорозького козацтва та заснування першої Січі у п'ятнадцятому столітті є складною історичною загадкою. Зародившись у буремні часи регіональних конфліктів, запорозьке козацтво сформувалося як окрема соціально-військова група. Утворення першої Січі, укріпленого козацького табору, стало відповіддю на зовнішні загрози та потребу в самоврядному утворенні. Перші роки існування запорозького козацтва стали початком формування унікальної ідентичності, викуваної в умовах військової необхідності та боротьби за автономію.

Політичний та військовий устрій Війська Запорозького Низового.

Запорозькі козаки створили особливу політичну та військову організацію, яка відіграла вирішальну роль у їхній боротьбі з різними супротивниками. Військо Запорозьке Низове, з його демократичними процесами прийняття рішень та виборним керівництвом, демонструвало форму самоврядування, яка вирізняла козацтво з-поміж інших. Військова доблесть козаків, відточена роками конфліктів, робила їх грізними супротивниками. Ця організаційна структура та військова міць сприяли формуванню запорозької ідентичності та здатності відстоювати автономію в складному геополітичному ландшафті.

Збройні сили та бойові засоби запорожців.

Запорозькі козаки були відомі своєю військовою доблестю та інноваційним використанням зброї. Збройні сили козаків, оснащені вогнепальною зброєю, шаблями та культовим човном-чайкою, були прикладом адаптивності та винахідливості. Військове спорядження козаків не лише відображало їхні практичні потреби, але й стало символом їхнього опору та ідентичності. Поєднання військової майстерності та самобутнього озброєння відіграло значну роль в історичному наративі Запорозької Січі.

Культура Запорозького козацтва (XVI – XVIII ст.). Образ запорожця в традиційній народній культурі України.

Культура запорозького козацтва, що охоплює період з XVI по XVIII століття, залишила незабутній слід у традиційній народній культурі України. Фольклор, пісні та казки оспівували героїзм і дух козацтва, вплітаючи їх у тканину української ідентичності. Образ козака став культурним архетипом, що уособлює стійкість, незалежність і прагнення до свободи. Багате культурне полотно, що оточувало запорозьких козаків, сприяло збереженню їхньої ідентичності в колективній свідомості українців.

Українське козацтво як носій нових рис ідентичності з цивілізаційним забарвленням.

Окрім своїх військових подвигів, українське козацтво відіграло ключову роль у формуванні нової ідентичності з виразними цивілізаційними рисами. Козацький дух демократії, свободи та сильного почуття справедливості виходив за рамки їхньої військової діяльності. Козаки як носії цієї нової ідентичності сприяли еволюції суспільних цінностей і прагнень. Цивілізаційне забарвлення, закладене в ідентичності запорозького козацтва, стало потужною силою в історичному наративі України, впливаючи на наступні покоління і залишаючи по собі стійку спадщину.

3. Українські козацькі автономії XVII – XVIII ст.

Слобідське козацтво (1651 – 1765 рр.) та його історична доля.

Слобідське козацтво, створене у 1651 році, являло собою унікальне автономне утворення в ширшому контексті українських козацьких автономій. Виникнувши після повстання Хмельницького, слобідські козаки оселилися на прикордонних територіях московської імперії, утворивши захисну буферну зону. Їхня історична доля була позначена делікатним балансуванням між лояльністю до московського уряду та збереженням самобутньої козацької ідентичності. Протягом свого існування слобідські козаки відігравали вирішальну роль в обороні кордону та брали участь у різних військових кампаніях. Однак їхня автономія зіткнулася з проблемами, оскільки їхні

зв'язки з московською державою посилилися, що призвело до поступового розмивання їхньої особливої ідентичності та привілеїв.

Ліквідація Запорозької Січі 1775 р. та Задунайська Січ (1776 – 1828 рр.).

Ліквідація Запорозької Січі у 1775 році ознаменувала значний поворотний момент в історії українського козацтва. Рішення Катерини II про ліквідацію Січі було зумовлене занепокоєнням щодо козацької автономії та бажанням посилити центральний контроль. Ця подія призвела до розпорошення запорозьких козаків, частина з яких шукала притулку в Османській імперії, де в 1776 році була заснована Задунайська Січ. Задунайська Січ, хоча й проіснувала недовго, до 1828 року, продовжила традицію козацької автономії в новому геополітичному контексті. Ця глава в історії козацтва відображає складну взаємодію між імперськими амбіціями та стійкістю козацької ідентичності.

Чорноморське козацьке військо на Півдні України та на Кубані (1783 – 1860 рр.).

Створення Чорноморського козацького війська наприкінці 18 століття сприяло подальшому урізноманітненню українських козацьких автономій. Зосереджене на півдні України та Кубані, це козацьке військо відігравало ключову роль у захисті імперських кордонів, брало участь у військових кампаніях та регіональному управлінні. Автономія Чорноморського козацького війська, підпорядкована імперським інтересам, дозволила зберегти певні козацькі традиції та практики. Їх історична траєкторія з кінця 18 століття до середини 19 століття демонструє складний баланс між служінням імперським потребам та збереженням козацької ідентичності.

Філософія та література Григорія Сковороди.

На тлі складних політичних і військових подій козацької доби виділяється філософський і літературний внесок Григорія Сковороди. Сковорода, філософ і поет 18 століття, заглиблювався в екзистенційні питання та природу людського існування. Його твори, часто просякнуті християнським містицизмом, досліджують теми моралі, самопізнання та пошуку мудрості. Філософія Сковороди була споглядальним контрапунктом до бурхливих реалій козацької автономії, пропонуючи інтелектуальну поживу в часи політичних потрясінь.

Суперечності культурних ідентичностей в козацьку епоху - католики і православні, козаки і податні стани, Європа та ісламський світ.

Козацька доба була позначена низкою культурних протиріч, що відображали розмаїття та складність соціальної структури суспільства. Співіснування католиків і православних

у козацьких громадах було прикладом релігійного розмаїття, що додавало шарів складності до їхньої культурної ідентичності. Крім того, відмінність між козаками та податними станами створювала суспільний поділ, впливаючи на динаміку влади та культурну приналежність. До того ж, геополітичне позиціонування України як перехрестя між Європою та ісламським світом посилювало культурні протиріччя. Взаємодія цих факторів сформувала багатогранний культурний ландшафт, що підкреслює виклики та багатство ідентичності в козацьку добу.

4. Національне відродження України: від культурно-просвітницького до політичного етапу (друга половина XIX – початок XX століття)

«Громадівський» період українського національного руху.

Друга половина XIX століття засвідчила появу "громадівського" періоду в українському національному русі. У цей час українці активно прагнули відродити та зберегти свою культурну спадщину, зосереджуючись на мовних та освітніх ініціативах. Докладалися зусилля для формування почуття національної ідентичності, наголошувалося на важливості збереження історії, мови та традицій українського народу. Цей період заклав основу для подальших політичних прагнень українців, оскільки культурно-освітнє відродження стало каталізатором ширшого національного руху, спрямованого на досягнення політичної автономії та визнання.

Формування українських політичних партій.

На хвилі культурно-освітнього відродження наприкінці XIX - на початку XX століть відбулося формування українських політичних партій. Ці партії відіграли вирішальну роль у відстоюванні політичних прав та автономії України в ширшому контексті Австро-Угорської та московської імперій. Політичний ландшафт став платформою, на якій українці могли озвучити свої вимоги щодо самоврядування та визнання своєї національної ідентичності. Поява цих партій ознаменувала перехід від культурно-просвітницької діяльності до більш відкритого політичного активізму, що відображало зрілість українського національного руху.

Україна в подіях московської революції 1905 – 1907 рр. та Першої світової війни (1914 – 1917 рр.).

Початок двадцятого століття приніс значні політичні потрясіння, коли Україна стала центральним гравцем у московській революції 1905-1907 років та Першій світовій війні (1914-1917). московська революція дала українцям можливість заявити про свої вимоги щодо автономії та політичного представництва. Водночас Перша світова війна створила бурхливе середовище, змусивши українців орієнтуватися в складних альянсах і динаміці влади. Війна стала каталізатором політичних змін, підготувавши підґрунтя для подальшого проголошення незалежності України у 1918 році.

Культура України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Культурний ландшафт України протягом другої половини XIX - початку XX століття зазнав глибоких змін. Література, мистецтво та музика процвітали, оскільки українці прагнули виразити та утвердити свою унікальну ідентичність. Твори таких видатних постатей, як Іван Франко та Леся Українка, відіграли важливу роль у формуванні культурного наративу, що підкреслював національну гордість та стійкість. Цей культурний ренесанс відіграв життєво важливу роль у формуванні спільної свідомості українців і сприяв ширшому руху за національне відродження.

Класична модель української ідентичності.

На тлі культурних і політичних подій цього періоду почала викристалізовуватися класична модель української ідентичності. Ця модель підкреслювала історичну тяглість українського народу, його особливу мову і традиції, а також прагнення до самовизначення. Класична модель слугувала об'єднуючою силою, надаючи українцям рамки для артикуляції своєї ідентичності в умовах зовнішнього тиску та впливів. Ця фундаментальна концепція заклала основу для сучасного розуміння української ідентичності, визначивши траєкторію розвитку нації через подальші історичні виклики та трансформації.

5. Формування радянської моделі тоталітаризму та спроби збереження української ідентичності (1921 – 1941 рр.)

Нова економічна політика (1921 – 1928 рр.) та кампанія сталінської індустріалізації України (1927-1941 рр.).

Період між 1921 та 1928 роками, відомий як Нова економічна політика (НЕП), спочатку приніс певну економічну гнучкість Радянському Союзу, дозволивши обмежене приватне підприємництво та ринково орієнтовані реформи. Однак за цим послідувала амбітна сталінська кампанія індустріалізації з 1927 по 1941 рік, яка суттєво вплинула на Україну. Примусова колективізація та швидке промислове зростання змінили аграрний ландшафт і міські центри. Індустріалізація мала на меті інтегрувати Україну в ширшу радянську економічну систему, але вона також посилила напруженість, оскільки українці намагалися впоратися з викликами економічної реструктуризації та соціальними потрясіннями, що її супроводжували.

Колективізація сільського господарства та Голодомор 1932-1933 рр.

Колективізація сільського господарства на початку 1930-х років стала руйнівною сторінкою в історії України. Сталінська політика насильницького об'єднання дрібних господарств у колгоспи призвела до широкого спротиву та Голодомору - штучного

голоду, що спричинив смерть мільйонів людей. Навмисний голод надзвичайно сильно вплинув на українців і став трагічною спробою придушити будь-які ознаки опору радянській політиці. Голодомор залишається гострим символом жорстокого придушення української ідентичності та наслідків тоталітаризму для українського народу.

Сталінські репресії в Україні 20-х – 30-х років.

У 1920-30-х роках в Україні відбувалися жорстокі сталінські репресії, які були частиною ширшої радянської стратегії, спрямованої на усунення ймовірних загроз режиму. Масові чистки, арешти та страти були спрямовані проти інтелектуалів, політичних активістів та всіх, кого підозрювали в опозиційності. Велика кампанія, що тривала з кінця 1930-х до початку 1940-х років, справила особливо жахливий вплив на українське суспільство, підірвавши довіру та породивши атмосферу страху. Репресії проти української інтелігенції та політичних діячів були розраховані на придушення будь-яких потенційних викликів радянському контролю і ще більше підірвали збереження української ідентичності.

Культура Радянської України в довоєнний період.

Культурний ландшафт Радянської України в довоєнний період відображав складну взаємодію між контрольованим державою мистецьким самовираженням і наполегливими зусиллями українців зберегти свою культурну ідентичність. У той час як уряд просував соціалістичний реалізм і радянський наратив, художники і письменники знаходили способи тонко наповнювати свої твори елементами української спадщини. Незважаючи на обмеження, цей період став свідком створення визначних творів, які тонко протистояли асиміляції, сприяючи збереженню культурних елементів, що згодом вплинуть на поверхню в періоди більшої відкритості.

Розмивання української ідентичності як складова асиміляторської політики московитського більшовизму.

московський більшовизм, з його централізованою та асиміляторською політикою, прагнув уніфікувати різноманітні культури в Радянському Союзі, в тому числі і в Україні. Свідоме придушення української мови, традицій та історичних наративів мало на меті формування єдиної радянської ідентичності. Цей агресивний асиміляційний підхід призвів до ерозії української ідентичності, оскільки відмінні риси культури, мови та спадщини систематично маргіналізувалися. Боротьба за збереження української ідентичності в цей період стала актом опору проти деспотичного режиму, заклавши основу для майбутніх проявів національної гордості та стійкості.

6. Друга світова війна (1939-1945 рр.): український рахунок

Причини Другої світової війни та її початок. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР (1939-1941 рр.).

Початок Другої світової війни у 1939 році мав глибокі наслідки для України. Причини були пов'язані зі складною геополітичною динамікою, включаючи експансіоністську політику нацистської Німеччини та Радянського Союзу. Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 року розділив Східну Європу на сфери впливу, що призвело до радянської анексії земель Заходу України. Приєднання цих територій до Української РСР ознаменувало значну зміну кордонів і підготувало ґрунт для подальших буремних подій.

Німецько-радянська війна (1941-1945 рр.). Катастрофічні поразки РСЧА 1941-1942 рр. та встановлення в Україні нацистського окупаційного режиму.

Німецько-радянська війна, розпочата операцією "Барбаросса" у 1941 році, вже на перших етапах принесла Червоній армії катастрофічні поразки. Стрімкий наступ німецьких військ призвів до встановлення нацистського окупаційного режиму в Україні. Окупація характеризувалася жорстокими репресіями, масовими стратами та впровадженням політики геноциду, особливо проти єврейського населення. Українці опинилися під перехресним вогнем двох репресивних режимів, зіткнувшись з величезними проблемами, намагаючись зорієнтуватися в складнощах окупації та воєнного часу.

Відвоювання України радянськими військами в 1943-1944 рр. Внесок українців у перемогу над нацизмом і боротьбу з комуністичним авторитаризмом.

Хід війни змінився з відвоюванням України радянськими військами у 1943-1944 роках. Український фронт відіграв вирішальну роль у відкиданні німецьких військ, а українці зробили значний внесок у перемогу над нацизмом. Однак післявоєнний період приніс нові виклики, оскільки боротьба проти комуністичного авторитаризму посилилася. Українці опинилися між двома репресивними режимами минулого, зіткнувшись з важким завданням відбудови своєї нації, орієнтуючись при цьому на складнощі радянського правління.

Гене́за української культури в роки Другої світової війни.

Друга світова війна глибоко вплинула на ґене́зу української культури. Незважаючи на труднощі окупації, українці прагнули зберегти свою культурну ідентичність через підпільну мистецьку та інтелектуальну діяльність. Підпільні рухи та культурні ініціативи виникали як акти опору як нацистським, так і радянським поневолювачам. Ці підпільні зусилля заклали основу для повоєнного культурного відродження, продемонструвавши стійкість українців перед лицем випробувань.

Доля мовно-культурної ідентичності українства в світлі остаточних результатів Другої світової війни.

Остаточні результати Другої світової війни мали довготривалі наслідки для мовної та культурної ідентичності українців. Повоєнне врегулювання закріпило кордони Української РСР, включивши до неї території, здобуті під час війни. Однак встановлення радянської влади та політика русифікації створили загрози для української мови та культури. Незважаючи на ці виклики, українці продовжували утверджувати свою ідентичність через різні форми культурного самовираження, створюючи підґрунтя для майбутньої боротьби за збереження мови та культури в умовах радянської гегемонії.

7. Україна від «перебудови» до незалежності. Сучасна українська держава (1991-2023 рр.)

Політична, соціальна та економічна еволюція української держави (від 1991 по сучасність).

Період з 1991 року по теперішній час відзначився значною політичною, соціальною та економічною еволюцією в Україні. Після розпаду Радянського Союзу Україна проголосила свою незалежність у 1991 році. Перші роки характеризувалися створенням демократичних інститутів, економічними реформами та прагненням до тісніших зв'язків із Заходом. Однак країна зіткнулася з проблемами, включаючи економічну боротьбу, політичну нестабільність і корупційні злочини. Помаранчева революція 2004 року, спрямована на боротьбу з фальсифікаціями на виборах, стала переломним моментом в українській політиці. У наступні роки відбулася низка політичних змін, і Україна продовжувала прагнути до Європейської інтеграції, але і зазнавала значні московські впливи.

Українські революції XXI ст. - причини, перебіг, наслідки.

Українські революції 21-го століття, зокрема Помаранчева революція 2004 року та Протести Євромайдану 2013-2014 років, стали переломними моментами в історії країни. Причини були пов'язані з політичною корупцією, фальсифікаціями на виборах і прагненням до тіснішої інтеграції з Європейським Союзом. Протести, відзначені широкою участю громадськості, призвели до значних політичних змін, включаючи усунення промосковського президента в 2004 році і подальше просування в бік європейської інтеграції в 2014 році. Ці революції відобразили прагнення українського народу до демократичного врядування, верховенства права та відмови від зовнішнього впливу.

московсько-Українська війна.

московсько-українська війна, яка розпочалася з окупації Криму у 2014 році, переросла у бойові дії на сході країни та продовжилася і певним чином актуалізувалася

московським вторгненням в Україну в лютому 2022 року, мала руйнівні наслідки і загрожувала самому існуванню Української Держави. Перед обличчям брутальної московської агресії та спроб заперечити легітимність України як незалежної держави український народ продемонстрував неймовірну мужність і стійкість, захищаючи свою Батьківщину. Всупереч усьому, Україна організувала ефективну оборону, яка здивувала спостерігачів по всьому світу. За постійної підтримки західних союзників, які надають військову допомогу та накладають жорсткі санкції на московію, Україна бореться як на фізичному полі бою, так і на глобальній дипломатичній арені, щоб відстояти свій суверенітет. Хоча ціна війни була трагічно високою, невдачі московії підкреслили становлення України як справді незалежної національної держави, яка прагне прокласти свій власний шлях в історії після століть зовнішнього панування. Поки триває війна, можна спостерігати розквіт української ідентичності та єдності, що вигартовуються в горнилі конфлікту.

Сучасний стан української культури - проблеми і перспективи.

Українська культура, попри свою стійкість, стикається з викликами в сучасному ландшафті. Глобалізація, технологічні зміни та політичні події вплинули на культурну динаміку. Нація намагається зберегти свою культурну спадщину, водночас приймаючи сучасність. Економічний тиск, цензура та мовне розмаїття додають до культурної панорами ще більше шарів складності. Незважаючи на ці виклики, існують перспективи для культурного зростання, підживлювані яскравим українським мистецтвом, літературою та кінематографом. Молоде покоління, орієнтоване на світові тенденції, відіграє ключову роль у формуванні майбутньої траєкторії розвитку української культури.

Феномен української ідентичності перед викликами сучасності.

Феномен української ідентичності у 21 столітті розгортається на тлі складних викликів. Історичний, політичний та культурний ландшафт країни зумовлює багатогранність української ідентичності. Пошуки особливої ідентичності переплітаються з питаннями мови, історичних наративів та геополітичної приналежності. Зовнішній тиск, включно з московсько-українською війною, спричинив відродження почуття національної гордості та солідарності. Переборюючи сучасні виклики, українці продовжують формувати унікальну ідентичність, яка відображає їхнє історичне коріння, прагнення до демократичного врядування та бажання до міжнародної інтеграції.